

В. І. Стависький (Київ)

До питання про загальноруське літописання 40-х років XIII ст.

Найхарактернішою рисою руського літописання XIII ст. є наявність у місцевому володимиро-ростовському, новгородському та галицько-волинському літописанні загальноруської за своїм характером розповіді про нашествя орд Батия. Всі три її варіанти не мають текстологічної спорідненості, що практично пояснювала б їх появу. Цей факт не знайшов задовільного пояснення в працях дослідників і донині є однією з нерозв'язаних проблем історії літописання.

Описи страшного нашествия на Русь кочовиків у 1237—1241 рр. дійшли до нашого часу у складі літописних зведень не старіших початку XIV ст. у списках другої половини XIV—XVI ст. Їхні джерела можуть бути відновлені лише гіпотетично. Це значною мірою ускладнює роботу й не дозволяє дійти більш-менш твердих висновків без залучення додаткових свідчень середини — другої половини XIII ст., що містять матеріал, який нас цікавить.

О. О. Шахматов пропонував вважати джерелом загальноруських відомостей великокнязівського зведення 1305 р., де був узагальнений матеріал володимиро-ростовського літописання, а також Південноруського зведення 1304—1305 рр., тобто Галицько-Волинського літопису (далі — ГВл), гіпотетичний Володимирський Поліхрон початку XIV ст. В ньому він убачав загальноруську за складом компіляцію, де об'єднано матеріали Північно-Східної та Південної Русі, що стала наслідком діяльності митрополита Максима після його переїзду (в 1300 р.) з Києва до Володимира. Поширення відомостей Поліхрона дослідник пов'язував із загальноруськими церковними акціями цього духовного владики¹.

М. Д. Присьолков переконливо довів неспроможність шахматовської гіпотези про існування Поліхрона початку XIV ст. Появу у галицько-волинському літописанні свідчень про нашествя Батия на землі Північно-Східної Русі він пояснював використанням при складанні Південноруського зведення початку XIV ст. якогось списку Ростовського зведення 1239 р., де буцімто описувались події 1236—1238 рр. Що ж до південноруських відомостей у ростовському й новгородському літописанні, то вчений зв'язував це з використанням Київського літопису 1237 р.²

Лишилися не поясненими шляхи проникнення звісток Ростовського зведення 1239 р. в Галицько-Волинську Русь. Саму ідею його існування піддали ґрунтовній критиці В. Л. Комарович та А. М. Насонов³. У свою чергу, запропонована першим з них гіпотеза про наявність Рязанського зведення 1239 р., де начебто малася розповідь про рать Батия, що завершувалася описом облоги й захоплення Козельська (використана між 1239 та 1246 рр. у новгородському й ростовському

¹ Шахматов А. А. Обзорение русских летописных сводов XIV—XVI вв.— М.; Л., 1938.— С. 13, 15, 18—20, 130—131, 365.

² Присьолков М. Д. История русского летописания XI—XIV вв.— Л., 1940.— С. 55, 90—96, 150.

³ Комарович В. Л. Из наблюдений над Лаврентьевской летописью // ТОДРЛ.— М.; Л., 1976.— С. 32; Насонов А. Н. История русского летописания XI—XVIII вв.— М., 1969.— С. 192—193.

літописанні), викликала серйозні критичні зауваження з боку А. М. Насонова та А. Г. Кузьміна⁴. Що ж до джерела ГВл, яке розповідало про події у Північно-Східній Русі, то думка А. Г. Кузьміна про те, що літопис цей «відбив, очевидно, якісь розповіді про вторгнення татар на Руську землю, котрі існували на південному заході»⁵, здається не досить обгрунтованою.

В. Т. Пашуто джерелом північноруських відомостей ГВл та південноруських — Новгородського першого літопису за Синодальним списком (далі — НІС) у частині опису нашествия орд Батия вважав загальноруський за своїм змістом Київський літопис 1238 р. Його основний текст завершувався розповіддю про події біля стін Козельська. Він був доповнений окремим описом розорення Києва, який зробив їх очевидець. Включений до ГВл матеріал Київського літопису вчений відносив до часу діяльності митрополита Кирила, за участю якого біля 1246 р. було складено Холмське зведення. З його відвіданням у 1250—1251 рр. Володимира та Новгорода було пов'язане використання Київського літопису в новгородському та ростовському літописанні⁶.

Аналізуючи склад загальноруських літописних зведень XV ст., Ю. О. Лимонов та С. К. Черепанов дійшли висновку, що при їх оформленні поряд з ГВл було використане «південноруське джерело». В ньому розповідь була доведена до середини 40-х років XIII ст. Він не зазнав галицьких редакцій 40—50-х років XIII ст.⁷ На думку Ю. Лимонова, це був Київський літопис, останнім повідомленням якого стала звістка про загибель в 1246 р. в Орді князя Михайла Чернігівського. Потрапивши до Володимирського великокнязівського зведення 1252 р., він став відомий новгородському й ростовському літописанню⁸. С. К. Черепанов серед джерел зведення 1448 р. побачив південноруський літопис, що містив «цілісний варіант розповіді про похід татар на руські землі», включаючи опис штурму Чернігова в 1239 р.⁹ До його висновків приєднався Я. С. Лур'є, який писав про вплив на загальноруське літописання XV ст. якогось південноруського або західноруського джерела, що не збігався з ГВл¹⁰. Нарешті, існує тенденція пов'язувати загальноруський характер матеріалів новгородського, галицько-волинського й володимиро-ростовського літописання про нашествия Батия в 1237—1241 рр. з використанням в них «Сказання про нашествия орд Батия на руські землі». Вперше цю ідею висловив К. Бестужев-Рюмін, котрий розглянув джерела ГВл¹¹. У 1908 р. його гіпотеза знайшла часткове підтвердження у виявленому Х. М. Лопарьовим списку «Слова про погибель Руської землі» з продовженням у вигляді опису розорення Москви й Володимира ордами Батия. На цьому рукописі уривається. Вивчення тексту рукопису, написаного на початку XV ст., який знаходився у Псково-печерському монастирі (більш правильного, ніж усі літописні розповіді, що збереглися), привело дослідника до висновку, що це не літопис, а «особливе Сказання про татарський погром», вступом до якого було «Слово про поги-

⁴ Насонов А. Н. Указ. соч.— С. 185; Кузьмин А. Г. Летописные известия о разорении Рязани Батием // Вест. Моск. ун-та.— 1963.— Сер. 9.— № 2.— С. 55—70.

⁵ Кузьмин А. Г. Указ. соч.— С. 63.

⁶ Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волинской Руси.— М., 1950.— С. 22—23; 43—44; 64—67, 85—86, 91—92.

⁷ Лимонов Ю. А. О южнорусском источнике Московского свода 1480 г. // Проблемы общественно-политической истории России и славянских стран.— М., 1963.— С. 146—149; Черепанов С. К. К вопросу о южном источнике Софийской I и Новгородской IV летописей // ТОДРЛ.— Т. 30.— С. 279—283.

⁸ Лимонов Ю. А. Летописание Владимиро-Суздальской Руси.— Л., 1967.— С. 168.

⁹ Черепанов С. К. Указ. соч.— С. 281—283.

¹⁰ Лур'є Я. С. Общерусские летописи XIV—XV вв.— Л., 1976.— С. 99—100.

¹¹ Бестужев-Рюмин К. О составе русских летописей до конца XIV в.— СПб., 1868.— С. 153—155.

бель...»¹². Л. В. Черепнін також виділяв у складі ГВл «Сказання про Батиеве побоїще» як одне з джерел життєпису Данила Галицького, складеного, на думку вченого, в 1257—1258 рр.¹³

Опис облоги й штурму Києва військами Батия, який є у ГВл, а також літописах, що беруть свій початок у зведеннях XV ст., є найбільш цілісною частиною всієї розповіді про ординську навалу. Це дало підставу В. Т. Пашуто навіть виділити його в окрему «Повість». В ній вміщено унікальну «генеалогію» ханів, які начебто брали участь у сутичках біля стін Києва¹⁴. Про це повідомив полонений татарин Товрул. Однак вона не відповідала дійсності, оскільки велика частина перелічених в ній воєначальників (Бурі, Менгу, Гуюк) зі своїми загонами до осені 1240 р., коли почалася облога Києва, за наказом великого хана Угедея була вже в Монголії¹⁵. Характерне завершення «генеалогії» словами «и инех бещисла воевод, ихже не исписахом зде» вказує на те, що її запозичив холмський літописець з якогось писемного джерела, куди вона була вписана зі слів Товрула («исповеда»). Треба гадати, що це було загальноруське джерело, що розповідало і про завоювання ординськими ханами Північно-Східної Русі в 1237—1238 рр., оскільки саме на тому етапі всі названі в «генеалогії» хани були учасниками тих подій. Через те, що у складі ГВл за 1237—1238 рр. є поєднання двох джерел (місцевого й загальноруського¹⁶) — а для холмського переписувача типовим було використання матеріалу останнього; він цілими шматками вставляв його в опис місцевих подій¹⁷ — можна уявити таке: в його розпорядженні було писемне джерело, в якому йшлося про похід ординців на міста Північно-Східної Русі. Вміщену в ньому «генеалогію» перенесли в опис облоги й штурму Києва, щоб підкреслити мужність галицького воеводи Дмитра.

Однак місцеве джерело уривається словами «мы же на преднее возвратимся» саме перед описом того, що відбувалося біля стін Києва. Попереду ж ішов загальноруський текст про завоювання Батием руських земель, який завершує розповідь про невдалу спробу хана Менгу захопити Київ «лестощами» та про втечу князя Михайла в Угорщину. Останню звістку дублює місцеве джерело, що також починається з нього¹⁸. Вставка «генеалогії» в опис розорення Києва жодним чином (текстуально або стилістично) не відмічена. Це було б важко зробити при сполученні двох різних за своїм характером текстів. Усе це дає змогу зробити припущення, що і «генеалогія», і опис розгрому Києва в 1240 р. походять з одного джерела — загальноруського.

Текст ГВл, де йдеться про захоплення Батием Києва, Галицько-Волинської Русі й Угорщини, бере початок в останньому. Завершується він словами «стояша по победе три лета» (далі йде матеріал, який веде своє походження від місцевого джерела і починається так: «преже того ехал бе Данило князь»)¹⁹. Його особливістю є поінформованість про долю київського тисяцького Дмитра, воеводи князя Данила Галицького. Підкреслюється не лише його мужність, що вразила Ба-

¹² Лопарев Х. М. Слово о погубели земли Русской // Арх. АН СРСР, ркп. ф. 107, оп. 1, № 67, арк. 15—18.

¹³ Черепнін Л. В. Летописец Даниила // Ист. зап. АН СССР. — 1941. — № 12. — С. 228—252.

¹⁴ Ипатьевская летопись // ПСРЛ. — М., 1962. — Т. 2. — Стб. 784—785.

¹⁵ Каргалов В. В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. — М., 1967. — С. 117; Рашид-ад-дин. Сб. летописей // Тизенгаузен В. Г. Сборн. материалов, относящихся к истории Золотой Орды. — М.; Л., 1941. — Т. 2. — С. 37; Сокровенное сказание. Монгольская хроника 1240 г. — М.; Л., 1941. — Т. 1. — С. 195, 199.

¹⁶ Черепнін Л. В. Летописец. — С. 250.

¹⁷ Черепанов С. К. Указ. соч. — С. 281.

¹⁸ Ипатьевская летопись. — Стб. 782.

¹⁹ Там же. — Стб. 787. Загальноруський текст переривається невеличкою вставкою з місцевого джерела — після опису розорення Києва («в то же время ... прихода поганых татар на Киев»).

тия («Дмитра же изведоша язвена, не убиша его мужества ради его»), а й особливий вплив, який через це він здобув. Дмитро заради порятунку Руської землі спробував був націлити завойовників на сусідні держави: «Дмитрови же Киевскому тысяцкому Данилову рекшоу Батыевы: «Не мози стряпати в земле сеи долго время ти есть. На оугры оуже поити: аще ли встяпаеши, земля ти есть силна, сбероутся на тя и не поустыят тебе в землю свою». Про то же рече емоу, види бо землю гибноущу Роускоюу от нечестиваго»²⁰. Така оцінка діяльності воеводи відповідала духові князівського «Літописця», що мав славити галицького князя²¹. Її поява в загальноруському джерелі холмського переписувача дає змогу вказати на близькість його автора до двору Данила Романовича.

Аналогічну «генеалогію» ординських ханів знаходимо в «Історії монголів», написаній францисканцем Джіованні дель Плано Карпіні, який як легат римської курії в 1245—1247 рр. їздив для переговорів у Каракорум — столицю монгольської імперії. Першу її редакцію, що включала «генеалогію», Карпіні зробив, повертаючись з Каракорума до Ліона (влітку 1247 р. у проміжок між прибуттям до Києва та Польщі). Легат там повідомляє тільки про одну тривалу зупинку у Холмі у серпні місяці (на вісім днів). Тоді, як можна припустити, він і виконав основну роботу, готуючи свій текст. Таким чином, порівняння двох «генеалогій» набуває особливого значення в плані можливого встановлення текстуального зв'язку між ними.

Іх зіставлення навіть при поверховому спостереженні свідчить про їхню близькість. Передусім, очевидною є структурна схожість. Холмський переписувач «генеалогію» починає такими словами: «Се бяхоу братья его (Батия. — В. С.) силнии воеводы». Плано Карпіні ділить свою «генеалогію» на 2 частини: у першій він спиняється на родинних зв'язках чінгісидів, перелічуючи рідних і двоюрідних братів Батия. Друга ж відкривається фразою: «имена вождей суть следующие»²². Це дає підстави вважати, що галицький літописець скоротив джерело, аналогічне тому, яке репродукував Плано Карпіні. На це ж вказує наявність в обох авторів спільних помилок — вони згадують Бурі, котрий був не братом, а племінником Батия, та Субедея, який взагалі не належав до роду Чінгісхана. І ГВл, і «Історія монголів» повідомляють, що Гуюк імператором був обраний на курултаї у серпні 1246 р. Причому роблять це однаково: «который ныне императором» (Карпіні), «бысть каном» (ГВл). Нарешті, обидві «генеалогії» завершують аналогічні фрази: «других же вождей очень много, но имен их мы не знаем» (Карпіні), «и инех бесчисла воевод, ихже не исписахом zde» (ГВл).

Виявлений текстуальний зв'язок між ними не можна зводити до запозичення холмським переписувачем інформації від Плано Карпіні або навпаки. «Генеалогія» з ГВл значно коротша за ту, що вміщена в «Історії». Це виключає можливість перейняття легатом цього матеріалу галицького літописця. Останній у своїй коротенькій «генеалогії» вміщує ряд відомостей, відсутніх у Карпіні, або повідомляє про загальні речі (в більш первинній формі). Так, він згадує Байдара, двоюрідного брата Батия, про якого не знав Карпіні, вказує на відсутність родинних зв'язків Субедея з чінгісидами («не от родоу же его»), чого також немає у Карпіні. Галицький літописець використовує монгольську термінологію в той час, як легат вміщує вже її переклад: у ГВл. Субедей названий «богатоур», а в «Історії» цей термін перекладений («который у них называется воином»). Гуюк у ГВл має титул «кана», а у

²⁰ Там же. — Стб. 785—786.

²¹ Черепнин Л. В. Указ. соч. — С. 229.

²² «История монголов» Иоанна де Плано Карпини / Введение, перевод и примечания А. И. Малеина. — Спб., 1911. — С. 22; The texts and versions of John de Plano Carpini and William de Rubruquis, as printed for the first time by Hucluit in 1598. Introduced by Ch. R. Beazley. — London, 1903. — P. 58.

Карпіні — «імператора», причому з тексту «Історії» стає зрозуміло, що легат використовував титул «імператор» для розшифрування слова «кан».

Перелічуючи імена монгольських ханів, Карпіні послідовно користувався їх руськими фонемами. Так, він використав форму «Bati», що відповідає назві «Батий» (ГВл); «Mengu» — «Менгоу»; «Ordu» — «Оурдю»; «Chadan» — «Кадан» (за Хлебніковським списком ГВл); «Сиупс» — «Коуюк» (там же); «Beshas» — «Бечак». І лише помилково згаданий племінник Батия має різні фонетичні форми: «Bugin» — «Бирюи».

Все це дає можливість твердити, що галицький літописець і Платон Карпіні запозичили «генеалогію» з якогось загального писемного джерела руського походження, яке вже було у Холмі на час приїзду Карпіні (у серпні 1247 р.)

Воно не обмежувалось «генеалогією» чінгісидів. Описи загибелі чернігівського князя Михайла Всеволодовича (Орда, у серпні 1246 р.), які є в ГВл та «Історії монголів», мають ряд текстуальних збігів²³. Порівняння їх з текстом «Життя Михайла Чернігівського» (з його найдавнішою редакцією кінця XIII — початку XIV ст.)²⁴ свідчить про те, що ці схожості не випадкові. Вони зумовлені тим, що в основу трьох текстів покладене загальне джерело.

Так, Карпіні повідомляє, що князь Михайло «відправився на поклон до Батия». Ці слова — узагальнення більш докладної звістки Життя про витлумачення Батиевими прибічниками причини приїзду князя: «поведаша Батиеви: «Князь... Михайло приехал поклонится тебе». Настроений античернігівськи холмський переписувач розкриває сенс відвідання князем Михайлом Орди — «еха Батиеви, прося волости своее от него».

Причину відмови князя виконати ритуальні вимоги Батия найповніше описано в Житті, з якого беруть свій початок версії «Історії» та ГВл (незалежно одна від одної):

Житіє	ГВл	«Історія»
«Михайла отвеща: «Тобе, цесарю, кланяюся понеже Бог поручил ти цесарство света сего, а ему же ся си кланяють не кланяюсь... не достоин крѣстьяном кланятися ему же вы кланяетеса».	Михаил же отвеща: «Аще Бог ны есть предал и власть нашу грех ради наших во руце ваши, тебе кланяемся и честь приносим, а закону отец твоих и твоему богонечестивому повелению не кланяемся».	Михайло «ответил, что охотно поклонится Батыю и даже его рабам, но не поклонится изображению мертвого человека, так как христианам этого делать не подобает».

В Житті є ряд нюансів, що стосуються загибелі князя Михайла. В одних випадках вони виявляються в ГВл, але відсутні в «Історії», а в інших — навпаки. Так, його відмова виконувати ритуальні вимоги Батия, за словами галицького літописця, привела до того, що «Батий же яко свирепый зверь возъярися». Майже однаковими словами передано реакцію хана в тексті Життя: «цесарь же возъярися велми». Тільки в Житті та ГВл повідомляється ім'я вбивці князя — Доман. З іншого боку, лише в «Історії» та Житті розповідається про неодноразові пакази Батия виконувати необхідні обряди й про побиття Михайла:

Житіє	«Історія»
«Яша... Михайла и растягоша за руце и за нозе и начаша бити рука- ми по сердцю и посем повергоша нич его на земли и бяхуть и пя- тами».	«И Батый послал одного телохран- ителя который бил его пяткой в жи- вот против сердца...»

²³ Ипатьевская летопись.— Стб., 795; История монголов.— С. 8.

²⁴ Серебрянский Н. И. Древнерусские княжеские жития. Обзор редакций и тексты.— М., 1915.— С. 115. (Приложения.— С. 63—67).

Унікальним є повідомлення «Історії» про провокуючу роль представників князя Ярослава Всеволодича Суздальського у загибелі чернігівського князя. Його теж виявлено в Житії, щоправда, у трохи притишеній формі, що, очевидно, викликане кон'юнктурними міркуваннями:

Житіє

«Історія»

«Глаголаху предстоящи: «Михаиле, едутъ убивать ваю, Поклонятся и жива будета».

Батий «передал ему через сына Ярослава, что он будет убит, если не поклонится».

Нарешті, в Житії вміщено звістку про перепис населення південноруських земель, здійснений ординськими ханами до від'їзду князя Михайла з Чернігова в Орду: «осадиша я в градах и сочтоша я в число и начаша дань имати на них». Лише Плано Карпіні повідомляє про цей перепис, який, за його словами, провів «некий саррацин», коли легат був ще в «русской земле»²⁵, тобто наприкінці 1245 — на початку 1246 рр.

Таким чином, можна припустити, що спільне загальноруське джерело — у холмського літописця та Плано Карпіні, — де йшлося про нашествя Батия на руські землі, включало також і опис загибелі Михайла Чернігівського. Тобто воно було складене не раніше вересня 1246 р. і не пізніше серпня 1247 р. Поява в той час у Холмі писемного твору, що мав такий глибокий рівень поінформованості у загальноруських питаннях («генеалогія», обрання «каном» Гуюка, обставини загибелі чернігівського князя) і, очевидно, набув поширення на всій Русі*, може бути пов'язана тільки з діяльністю митрополита Кирила, колишнього «канцлера» Данила Галицького.

Повідомлення про побиття князем Михайлом монгольських послів під час його князювання в Києві в 1239 р. (випущене в ГВл), що є в цій редакції Житія, має свою аналогію в тексті Московського літописного зведення кінця XV ст. Дослідники, які вивчають останнє, вбачають в цьому ознаку використання переписувачем «південноруського джерела», що завершувалось звісткою про загибель Михайла Чернігівського. Його не торкнулися галицькі редакції 40—50-х років²⁶. Це дає можливість приблизно ідентифікувати загальноруське джерело ГВл і «Історії» із «південноруським джерелом» літописних зведень XV ст.

На користь такого припущення свідчить аналіз опису смерті у серпні 1246 р. в Орді князя Ярослава Всеволодича. ГВл повідомляє, що його «зелнем умориша». Про це ж пише Плано Карпіні: «все верили, что его там опоиши». Аналогічну звістку вміщують Суздальський літопис за Московсько-Академічним списком, Рогозький літописець за списком 40-х років XV ст., а також літописи, що ведуть своє походження від літописних зведень 1448 та 1480 рр.²⁷ В останніх є свідчення про причетність якогось Федора Яруновича до смерті Ярослава Всеволодича та про те, що перед кончиною князь «многы дни претерпев», «много истомленье подъят». Це підтверджується повідомленням Плано Карпіні, що князь «занедужал и умер спустя семь дней и все тело его удивительным образом посинело». Нарешті, в Рогозькому літописці та літописах, що беруть початок у Псковському зведенні середини XV ст., з'являються повідомлення про загибель в

²⁵ История монголов.— С. 33.

* Про це свідчить факт його використання при укладенні «Житія Михайла Чернігівського», що було неможливо у Холмі.

²⁶ Лимонов Ю. А. Указ. соч.— С. 148.

²⁷ Ипатьевская летопись.— Стб. 808; История монголов.— С. 57; Софийская первая летопись // ПСРЛ.— Л., 1925.— Вып. 1.— Т. 5.— С. 235; Рогожский летописец // ПСРЛ.— М., 1965.— Вып. 1.— Т. 15.— С. 31; Суздальская летопись по Академическому списку // ПСРЛ.— М., 1962.— Т. 1.— Стб. 523.

1246 р. в Орді ще одного чернігівського князя Андрія, про що також розповів тільки Платон Карпін²⁸.

Таке збільшення відомостей загальноруського характеру в літописанні XV ст. не може бути визнане випадковим. А те, що верхньою межею в усіх випадках є 1246 р., і ці звістки знаходяться в «Історії монголів» (руські відомості з якої не переступають цих хронологічних рамок, хоч текст був написаний уже в другій половині 1247 р.), дає змогу передбачити, що у Платона Карпіна, холмського переписувача, автора «Життя Михайла Чернігівського» та літописців XV ст. при висвітленні подій 1237—1246 рр. було спільне писемне джерело. Очевидно, воно було складене митрополитом Кирилом в першій половині 1247 р. і набуло поширення в Холмі, Новгороді та на землях Північно-Східної Русі внаслідок його постійних поїздок (у 1250—1281 рр.)

Це було загальноруське джерело, практичне позбавлене місцевих нюансів (за характером притаманне митрополичим літописцям). Цим пояснюється настільки повне його використання при укладенні життя Михайла Чернігівського, який втілював у життя ворожу щодо холмського двору політику. Важко сказати, яким чином Платон Карпін залучив його при написанні «Історії монголів». Вважаємо, що під час нетривалої зупинки в Холмі легат займався цією справою.

Одержано 21.06.88.

²⁸ История монголов.— С. 8; Рогожский летописец.— С. 31; Летопись Авраамки // ПСРЛ.— СПб., 1889.— Т. 16.— Стб. 52. Цікаво, що в описанні розорення Києва в 1240 р. у Софійському першому літопису та Московському зведенні знаходиться фраза, що бере більш прямий початок у Йосифа Флавія («стрелы омрачиша свет. И побеженным бывшим горожаном»), ніж відповідний уривок з ГВл («стрелы омрачиша свет побеженным»). Важко передбачити, що московські переписувачі самостійно виправляли текст ГВл у дусі галицької літературної традиції, в стилі якої, певно, і було укладене саме їхнє «південноруське джерело» з більш правильним прочитанням.